

***Дипломатски списи Бранка Лазаревића,
друго допуњено издање, приређивач и
писац предговора Миладин Милошевић,
Историјски архив, Неготин, 2022, 395 стр.***

Године 2001. истраживачким напором Миладина Милошевића, угледни али политички проскрибовани, а затим заборављени српски писац, импресиониста, интелектуалац, књижевни критичар и дипломата Бранко Лазаревић изнова је добио своје заслужено место у свести савременика. Те године приређени су и објављени „Дипломатски списи Бранка Лазаревића” који су садржали његове дипломатске извештаје из Анкаре, у којој је службовао од 1935. до 1937. године. У времену које је следило, о Бранку Лазаревићу почели су да пишу историчари и теоретичари књижевности, књижевни критичари, новинари, истраживачи који су овој значајној личности српске културе и дипломатије посвећивали своје магистарске и докторске радове. Године 2006. одржан је научни скуп о његовом делу, а годину дана касније приређена су његова сабрана дела, чиме је сазнање о његовом животу и животном ангажману значајно увећано. Данас је пред нама друго издање „Дипломатских списа Бранка Лазаревића” које, поред већ објављених 195 докумената, презентује 51 нови документ (укупно 246 или преко 20% новог извор-

ног материјала). Од тог броја три документа се односе на Лазаревићево службовање у Прагу и потичу из 1922, 1926. и 1927. године, а 48 из времена које је провео у Тирани током 1925. и 1926. године. Самим тим, хронолошки опсег новог издања „Дипломатских списа Бранка Лазаревића” омеђан је 1923. и 1937. годином. Сви документи су објављени хронолошким редом (из 1923. године је један документ, 1925. – 34, 1926. – 15, 1927. – 1, 1935. – 51, 1936. – 96, 1937. – 48). Приређивач је дипломатске списе оплеменио обимним предговором (7–48 стр.) и исцрпним напоменама и коментарима (402), од којих су неки узорне истраживачке минијатуре са обиљем информација и пропраћене изворима. Учињени истраживачки напор резултирао је, пре свега, значајном допуном постојеће биографије Бранка Лазаревића, али и новим сазнањима о југословенској, европској и балканској политици.

*

Али, пре него што кажемо нешто о овој значајној књизи, треба подсетити стручну и читалачку публику на приређивача овог издања Миладина Милошевића. У питању је историчар који је цео

свој радни век провео у архивској делатности, где је досегао сва стручна звања, а у периоду од 2006. до 2017. године био је и директор Архива Југославије. Тих година институција коју је водио не престано је обогаћивала своје фондове и окупљала домаће и стране истраживаче, по чему је постала препознатљива на мапи светских архива. Миладин Милошевић је научни прегалац који је: иницирао покретање стручног архивског часописа „Архив” и уређивао га готово две деценије; био издавач и уредник више десетина издања Архива Југославије (преко 70) и покретач две едиције зборника грађе објављених у око двадесет томова; реализовао идеју о враћању збирки докумената значајних личности националне и културне историје у земљу (кнез Павле Карађорђевић, Милан Гавриловић); представљао Србију на преговорима о сукцесији архивске грађе, вођеним почев од 1993. године у Женеви и Бриселу; организовао више међународних и домаћих научних скупова; објавио преко двадесет запажених монографија, збирки докумената, зборника дипломатске грађе ... У том импозантном опусу посебно је вредна едиција „Дипломатски списи”, посвећена српским писцима у дипломатији – Јовану Дучићу (издања из 1991, 2014. и 2020. године), Иви Андрићу (1992, 2020), Растку Петровићу (1994), Марку Ристићу (1996) и Бранку Лазаревићу (2001). Објављивањем дру-

гог издања „Дипломатских списа Бранка Лазаревића” (2022) Милошевић је почео да засвођује један културно изузетно значајан пројекат о делатности српских писаца у дипломатској служби југословенске државе. Слика о учешћу и улози српских писаца у дипломатији значајно је употпуњена, а указано је и на значај и домете дипломатије земље коју представљају значајни интелектуалци.

*

Бранко Лазаревић је у дипломатској служби југословенске краљевине провео двадесет и једну годину. Дипломатску службу отпочео је у Вашингтону, 1. јула 1918. године, а окончао 14. августа 1939. године у Бриселу. Дипломатску дужност вршио је у Вашингтону, Чикагу, Берлину, Прагу, Тирани, поново Прагу, затим Варшави, Анкари, Бечу и Бриселу. Својим радом заслужио је истакнуто место међу најугледнијим српским и југословенским дипломатама. Високо образовање, култура која је била препознатљива у сваком његовом наступу и извештају, обавештеност, као и изузетно знање више страних језика (енглески, француски, немачки, италијански, бугарски, чешки), омогућавало је Лазаревићу угледно место међу колегама дипломатама у срединама у којима је службовао. Углед који је уживао у дипломатским круговима најдиректније је доприносио угледу државе коју је представљао. Нажа-

лост, до наших дана сачуван је само део грађе која сведочи о свеукупном ангажману овог интелектуалца у дипломатској служби југословенске државе.

Бранко Лазаревић је, захваљујући личним и професионалним квалитетима, брзо напредовао у дипломатској служби Краљевине Југославије. Пут од секретара посланства до посланика превалио је за само шест година. Током дипломатске каријере службовао је на три континента, послове дипломате обављао у осам земаља и у још четири нерезиденцијална представништва. За свој рад више пута је награђиван и одликован.

Све наведено, посредно, указује и на значај дипломатских извештаја, писама, телеграма и дипломатских анализа Бранка Лазаревића. У питању су историјски извори који богатством садржаја сведоче о: унутрашњој и спољној политици земаља у којима је службовао; билатералним односима југословенске краљевине са тим државама; садржају поверљивих информација које је прибављао; контактима и разговорима са водећим државним функционерима и угледним личностима политике, економије, културе и одбране; погледима који су у политичким круговима и јавности држава у којима је вршио дипломатску службу постојали о Југославији; подацима до којих је долазио у разговорима са другим дипломатама; личним погледима, ставовима, утисцима о бројним политичким,

економским и културним питањима. Значај те документације тим је већи јер је већина грађе, настале радом дипломатских представништава у којима је Лазаревић службовао, уништена и нестала током Другог светског рата.

У грађи коју Милошевић презентује посебну вредност имају разговори Бранка Лазаревића са министром иностраних послова Чехословачке Едвардом Бенешом. Подједнако вредни су и извештаји који се тичу прилика у Немачкој, „Аншлуса“, стања у Албанији, италијанских претензија на Јадран, политичким односима у Турској, односима Француске и Енглеске у Малој Азији, Балканском споразуму ... Бранко Лазаревић извештава и о европској политици Чехословачке и азијској политици Турске, „моћном“ пропагандном и политичком присуству СССР-а, истискивању Енглеске са простора на којима је традиционално била присутна, војној и економској пенетрацији Немачке, дипломатским утицајима Италије, политици Француске. Његову пажњу привлаче: процеси модернизације које уочава у Европи, али и у Турској; покушаји искорењивања безакоња и обуздавања терора који никада не дају очекиване резултате; стално присуство анархије у провинцијама удаљеним од центра државе; скромни резултати реформи у аграру, промене у финансијској политици, као и борба против тероризма.

Уочљиво је да у дипломатским списима Лазаревић настоји да што верније представи садржај разговора које је водио и информација до којих је дошао, док сопствене ставове и размишљања само дискретно истиче. Грађа која је презентована сведочи да су дипломатска представништва у којима је Лазаревић службовао представљала значајне „осматрачнице“ за све што се дешавало у средњој и источној Европи, Подунављу, јужном Јадрану, источном Медитерану, мореузима, Малој Азији и Балкану. Са посебним осећајем за детаљ и нијансу, Бранко Лазаревић је зналачки презентовао политику европских држава у којима је службовао. Његове анализе су свакако биле од користи држави у сагледавању: рата Италије у Абисинији и последица које је трпео Балкан због санкција које су додатно сиромашиле државе попут Југославије; свестраног разумевања милитаризације мореуза и ревизије мировних уговора која се тиме наметала; рестаурације монархије у Грчкој; значаја приближавања балканских држава; бољег увида у садржаје балканске политике Турске. Теме рата, наоружавања, санкција, војних кредита, ревизије мировних уговора, политичког и војног груписања, о чему Лазаревић извештава, посредно говоре о времену у коме је свет почео да живи и сенци надолазећег ратног обрачуна победника и поражених из претходног светског рата.

Извештаји које је Лазаревић слао из европских престоница прецизно дефинишу значај геостратешког положаја држава у којима је службовао и њихово „место“ у европској, медитеранској, балканској, азијској политици великих сила. Упоредо с тим, његови дипломатски списи разоткривају интересе, методе дипломатског притиска, технике политичке, економске и војне пенетрације, закулисне дипломатске игре. На тај начин, ова документација додатно обогаћује постојећу историографску слику Европе, Балкана, Медитерана и Блиског истока.

Упоређујући дипломатске списе Бранка Лазаревића са извештајима других дипломата из круга угледних српских писаца и интелектуалаца (Ј. Дучић, М. Ракић, И. Андрић, Р. Петровић, М. Ристић), уочавамо да су особени, од тога да је део извештаја писао руком (извори су аутентични), до садржаја који је богат и оплемењен познавањем историје и разумевањем историјског контекста.

„Дипломатски списи“ Бранка Лазаревића свакако представљају штиво које значајно обогаћује наше знање о спољној политици југословенске краљевине и месту дипломата у дипломатској служби и креирању државне политике.

академик Љубодраг Димић